

Kulturmiljøer i Varde Kommune

Mariann Ploug

På opfordring fra Kulturarvsstyrelsen udpegede Museet for Varde By og Omegn i 2006 de kulturmiljøer, der ligger langs Vadehavet i Varde Kommune. I første runde blev der udpeget 21 kulturmiljøer for Varde. De blev siden reduceret til otte ved sammenlægning og sammenligning med udpegede forslag fra de andre vadehavskommuner, hvor de lokale museer var i gang med lignende udpegninger.

I forbindelse med udpegningen har museet for hvert kulturmiljø udarbejdet en beskrivelse af naturgrundlaget, landskabet, kulturhistorien og arkitekturen samt de bærende bevaringsværdier, ligesom der er afgivet en vurdering af områdets bevaringsstand og sårbarhed. Ud over beskrivelsen er de forskellige forhold indtegnet på kort og dokumenteret med fotografier.

Et kulturmiljø kan i denne sammenhæng defineres som et geografisk afgrænset område, der ved sin fremtræden afspejler væsentlige træk i den samfundsmæssige udvikling. Disse træk ses som en del af den helhed, de indgår i, og ikke som enkeltelementer. Derved afviger kulturmiljøbegrebet fra de registreringer af kulturelle elementer, som museet tidligere har foretaget i forskellige sammenhænge. I forbindelse med Ribe Amts regionalplanlægning udarbejdede museet i september 1999 en liste over kulturhistoriske værdier i landskabet. Listen var opstillet sognevis med en kort beskrivelse af de væsentlige elementer i de enkelte udpegninger. Den byggede i hovedtræk på en tidligere oversigt, som museet havde udarbejdet i 1984 til Ribe Amts fredningsplanlægning. Forgængeren hertil var Generel Landskabsplan for Ribe Amt 1970,

hvor de kulturhistoriske afsnit er holdt i meget generelle vendinger. Museet for Varde By og Omegn var tilsyneladende ikke involveret i udarbejdelsen, hvorefter museumsfolk fra Nationalmuseet, Esbjerg Museum og Den Antikvariske Samling i Ribe nævnes.

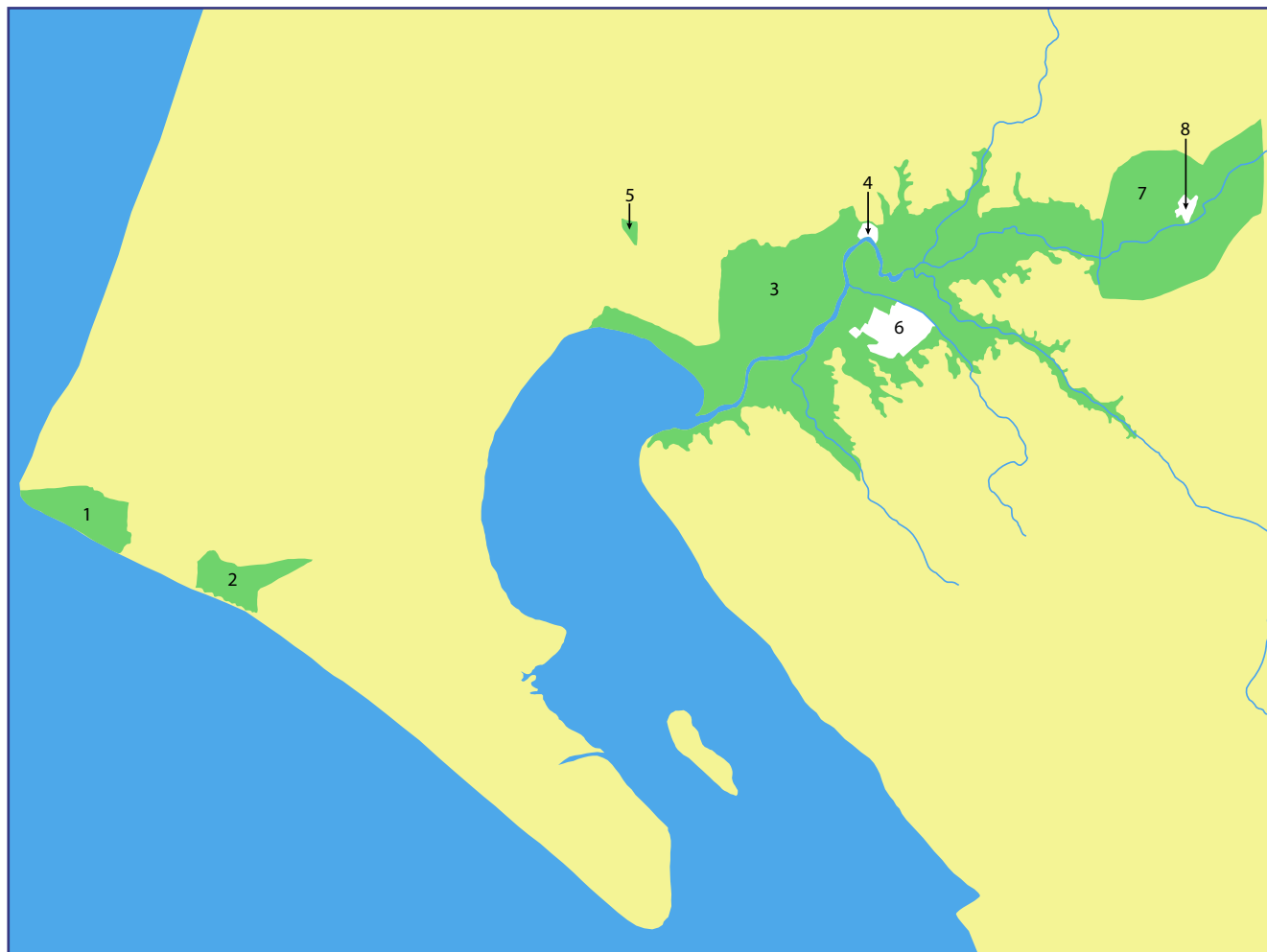
På de følgende sider gennemgås de udpegede kulturmiljøer med hovedvægten på den kulturhistoriske beskrivelse. Museet håber, at der i de kommende år, vil blive mulighed for at udpege de mange uregistrerede kulturmiljøer, der ligger i den øvrige del af Varde Kommune.

Litteratur

Generel Landskabsplan for Ribe Amt. Ribe Amt 1970.
Ribe Amtskommune Fredningsplanlægning, bd. 1-3, Ribe Amt 1985.
Regionplan 2008. Ribe Amt 1999.
Mette Guldberg: Det kulturhistoriske arbejde i Vadehavsområdet. Mark og Montre 2005, p. 35f.

Beskrivelsen af kulturmiljøerne i Varde Kommune, der har nummer 1 – 8, kan i deres fulde udstrækning læses på Kulturarvsstyrelsens hjemmeside:

<http://www.kulturarv.dk/tjenester/publikationer/emneopdelt/kulturmiljoe/vadehavsatlas/kulturmiljoe>

1. Blåvandshuk 2. Øster Oksby 3. Varde Ådal 4. Janderup 5. Hesselmed 6. Visselbjerg 7. Vardes middelalderlige byplan 8. Arnbjerg

Blåvandshuk

Kulturmiljø nr. 1

Blåvandshuk markerer sig som Danmarks vestligste punkt med klitter, der er op til 16 m høje. Herfra strækker Horns Rev sig 40 km ud i Vesterhavet, hvor revet udgør ét af de farligste områder for skibsfarten langs de danske kyster.

Ved Blåvandshuk findes eksempler på de danske "sikkerhed til søs"-institutioner: redningsvæsen, fyrteneste og radiotjeneste samlet. Bygningerne er bevaret, og såvel fyr som radioanlæg indgår stadig i den danske søfarts-/sikkerhedsovervågning.

På toppen af den højeste klit ligger Blåvand Fyr, hvis lysblink kan ses på en

afstand af 20 sømil. Fyret er 39 m højt, og lyskeglen blinker 55 m over havet. Det blev opført i 1900 som afløser for et ældre fyr fra 1888. Ved foden af fyret ligger fyrmesterboligen med udsigt over havet og et tilhørende udhus. Neden for klitten nord for vejen ligger en tidligere fyrpasserbolig og syd for vejen et dobbelthus med to fyrpasserboliger.

I dag er fyret automatiseret, og fyrtårnet, der er lejet af Varde Kommune, anvendes som udsigtstårn. Herfra er der en enestående udsigt over havet til de store havvindmøller på Horns Rev, over Ho Bugt mod Esbjerg og nord- eller østpå ud over de militære

Blåvand Fyr og fyrmesterbolig ligger på den højeste klit, yderst ved Blåvandshuk. Området er præget af lav bevoksning.

De hvidkalkede fyrmesterboliger nord og syd for vejen danner sammen med den gulkalkede radiostationsbolig afgrænsningen af det åbne areal omkring Blåvand Fyr.

Bølgerne bryder over Horns Rev. Set fra klittoppen ved foden af Blåvand Fyr.

øvelsesarealer, der henligger stort set ubebyggede. Lejemålet omfatter også fyrmesterboligen, der bruges til Turistinformation.

Som det næste hus på sydsiden ligger den tidligere feriebolig for Post- og Telegrafforeningen. Den blev i sin tid opført som boliger for personalet ved Blåvand Radio, da denne lå ude ved fyret. Radioen blev oprettet i 1901 for at sikre den trådløse forbindelse til fyrskibene. I 1938 flyttede Blåvand Radio to km længere østpå, og det karakteristiske antenneanlæg er stadig i brug som en fjernbetjent satellitstation. I forbindelse med flytningen opførtes nye personaleboliger som en rækkehusbebyggelse med lidt have til. De blev solgt til privat beboelse efter overgangen til fjernbetjening i 1996.

Sydøst for Blåvand Radio i forbindelse med den oprindelige bebyggelse ligger Blåvand Redningsstation, der

blev opført i 1851 som en af landets ældste. Da den sammen med andre stationer langs kysten blev nedlagt i 1975, havde man allerede bestemt sig for at indrette den som museum. Blåvand Redningsbådsmuseum stod færdigt i 1978.

Redningsstationen har den tidligere strandfogedgård som nabo. Begge bygninger ligger åbent på græstunet mod øst, men sommerhusene mod vest ligger tæt på. De fleste af de oprindelige gårde er opført med grundmur i to eller tre længer af egnens typiske, røde teglsten, og en del har stadig bevaret deres afhvalmede stråtag. Dette gælder også Strandfogedgården, der dog har kalkede mure. Frem til 1980'erne boede strandfogeden på gården, og strandingsgodset blev samlet på tunet foran, hvor det blev opbevaret til den årlige strandingsauktion havde fundet sted.

Litteratur

Søren Byskov: Blåvands kyst under forvandling – fiskerleje, landbrugsland og ferieområde. Sjak'len 1999, p. 73f.

Jens Christensen: Længst mod vest 1870-1940. Oksbøl 1998.

Søren Manøge Hansen: Strandinger og redningsaktioner fra Skallingen til Nymindegab 1852-1975. Historisk Samfund for Ribe Amt 1977.

Antenneanlægget ved Blåvand Radio ligger i et åbent område, der er afgrænset af nåletræsbeplantningen, som skjuler sommerhusene.

Hovedbygningen til Blåvand Radio med senere tilbygning i baggrunden. Radioen er et af de væsentligste elementer i "sikkerhed til søs"-koncentrationen ved Blåvandshuk.

Rækken af funktionærboliger med Blåvand Radios hovedbygning i baggrunden. De ens huse har i tidens løb ændret sig individuelt.

Blåvand Redningsstation ligger åbent på græstunet, men med sommerhusene som meget nære naboer.

Øster Oksby

Kulturmiljø nr. 2

Langs Tane Hedevej i området Krog-sande ligger en række af gårde på gest-randen i det åbne terræn med udstrakte græsnings- og klitarealer ud mod Vesterhavet. De fleste gårde er op-ført med grundmur i to eller tre længer af egnens typiske, røde teglsten og en del har stadig bevaret deres afhvalme-de stråtag. På nogle er murene kalkede, eventuelt for at beskytte bygningsmate-rialerne mod vejrliget eller måske for at dække over ombygninger. Selv om flere af gårdene er ændrede efter tidens

smag, får man stadig et tydeligt ind-tryk af betingelserne for tidligere tiders bonde-/fisker-kultur, der orienterer sig mod Vesterhavet og ikke mod Ho Bugt. Gårdene fortsætter ind i Oksby, men er her svære at udskille fra sommerhuse og den bymæssige bebyggelse.

Langs havet mod syd løber Havne-grøften, som er den gamle kystlinje fra før Skallingen blev dannet. Her lå det middelalderlige fiskerleje, Sønderside på strækningen fra Oksby og hen forbi Ho. Sct. Enders Kapel, der stadig kan

Mellem gårdenes bygninger er der udsyn over de åbne arealer ud mod kysten.

Rækken af gårde på Tane Hedevej er stadig intakt.

ses som en træklædt forhøjning i ter-rænet, ligger mod vest i området. Ka-pellets betydning for fiskerlejet er uaf-klaret, og en foreslået forbindelse til irske munke kan ikke verificeres, men kapelbanken blev tidligere anvendt som begravningsplads for de ukendte døde, der drev i land efter skibsforslis.

Det økonomiske grundlag for be-boerne har været klitlandbrug kom-bineret med fiskeri, handel og søfart. Landbruget var baseret på husdyrhold, hovedsageligt får, men også kvæg. Så-vel eng- som klitarealer blev anvendt til foder og græsning.

Næsten alle mænd kom ud at fiske eller sejle efter deres konfirmation og fortsatte med sæsonfiskeriet eller sø-farten, der som regel var en helårsbe-skæftigelse, til det passede for deres familiestruktur, at de gik i land – hvis ikke deres helbred havde tvunget dem til det tidligere. Som regel faldt tids-punktet sammen med, at forældrene/svigerforældrene gik på aftægt, eller at faderen/svigerfaderen døde.

Nogle fortsatte med søfart kom-bineret med handel, dog oftest med hyret mandskab. De fleste sejladsere

En blandt rækken af gårde på Tane Hedevej. Haveanlægget og gårdens modernisering, der er af nyere dato, er af den type, der bør undgås.

Gården, der ligger på græstunet uden have omkring, fremtræder autentisk.

Udhuse på den vestlige side af gården, hvor fiskeudstyr opbevares og vedligeholdes, som det er sket gennem generationer.

gik sydpå til Hamborg og Holland, men ture til Norge eller England var heller ikke usædvanlige.

Det var karakteristisk, at net og andre fiskeredskaber havde deres plads ved gårdene, hvor de også blev klargjort til fiskeriet. Bønderne i Oksby boede tæt på havet og fiskede hjemmefra. De havde ikke behov for fiskeboder ved stranden som de øvrige bønder, der fiskede fra Vesterhavskysten.

Litteratur

H.K. Kristensen: Gamle Sydvestjyske Fiskerlejer. Historisk Samfund for Ribe Amt 1965.

Lejrsolen ved Ho Bugt, Ribe Amtsråd 1968.

Oluf Nielsen: Vester Horne Herred. Fire afsnit fra Danske Samlinger, første og andet bind, 1865-67. Genudgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt 1984.

Værn 4, 1970. Værn af smukke danske huse af bygningskulturel værdi. Vestkysten, Nymindesgab – Blaa vand.

Varde Ådal

Kulturmiljø nr. 3

Den brede, ubebyggede ådal, der omgiver Varde Å, strækker sig som en grøn kile fra Ho Bugt ind forbi Varde. Engene langs åen har siden jernalderen været brugt til bjergning af hø og som græsningsarealer for kvæg. Kvægholdet gav gødning, der var forudsætningen for at få et godt udbytte af markerne i baglandet.

Som engene er forudsætningen for livet på egnen, er stormfloderne en stadig stående trussel, som ingen, der lever langs åen, kan se bort fra. Varde Å er den eneste af de større åer, der løber ud i Vadehavet, som hverken er

reguleret af diger eller sluser. Når floden kommer, sker der altid store skader, og alt efter voldsomheden kan de omfatte ødelagte huse, druknede dyr eller tab af menneskeliv. Mindre oversvømmelser, som man regner med om vinteren, kommer derimod til gavn. De efterlader slik, der virker som gødning på marskenegene, og tilfører nyt land, hvor de rette betingelser er til stede.

Holdt man sig i passende afstand fra åen, gav ådalen gode livsbetingelser, og landsbyerne ligger tæt til begge sider. På nordsiden, hvor de største engarealer findes, er gårdene placeret som

Udsigt fra Tarphagebroen mod vest over Varde Ådal mod åens udløb i Ho bugt.

perler på en snor langs 5-meter koten i sikkerhed for de tilbagevendende oversvømmelser. Selv om den tiltagende beplantning slører billedet, er indtrykket stadigt markant ved Janderup og Billum samt ved Kjelst, hvor den karakteristiske bebyggelse fortsættes ud mod Ho Bugt. Syd for ådalen er bebyggelsen ikke så iøjnefaldende, da landsbyerne Alslev, Vibæk, Hostrup, Kokspang og Kravnsø orienterer sig mod de tilløbende vandløb og ikke mod Varde Å.

Vest for Varde var vadestederne ved Janderup og Tarphage de mest pålidelige, og der blev tidligt etableret fast færgefart. Før 1819, da de første bevilinger til færgeri blev givet, var overfarten fri. Til færgefarten ved Tarphage anskaffedes to både samt en pram til overførsel af kreaturer og vogne. Dette fungerede til 1839, hvor færgemanden fik en moderne færgespram, som blev trukket over åen ved hjælp af et slæbetov. Grænsen for Tarphagefærgeriets eneret gik fra munden af Varde Å til overkørselsstedet ved Janderup Kirke.

Billum Kirke kan stadig ses fra Tarphagebroen, men nyere beplantning dækker flere steder for synet.

Her var det kromanden, der ejede huset vest for kirken, som fik tilladelsen i 1819, og den blev fornyet i 1847, men den synes ikke at være blevet udnyttet. Derimod fungerede persontransporten frem til 1910, hvor også Tarpbage-færgen var begyndt at miste sin betydning.

I forbindelse med anlæggelse af jernbanen blev det i 1894 bestemt ved

Blik over Varde Ådal mod Janderup Kirke fra Tarpbagebroen. Kirken er stadig synlig fra de fleste vinkler.

Hostrup Kirke kan kun ses fra de flade enge nord for Tarpbagebroen, ellers er den skjult af beplantning.

Litteratur

Kommuneatlas Varde. 1992.

Kulturhistorisk beskrivelse af Varde Ådal og Ho Bugt Enge. Museet for Varde By og Omegn 1996.

lov, at der skulle føres en linje fra Billum til Esbjerg over en jernbanedæmning ved Tarp, hvor der skulle være fri passage for åens vand. Loven blev ændret i 1900, så sidebanen til Esbjerg bortfaldt. Igen i 1918 gav Rigsdagen tilsagn om en banelinje, men først i 1938 blev den hundrede meter lange jernbetonbro, der nu var blevet til en vejbro, udbudt i licitation, og i 1940 kunne Tarpbagebroen tages i brug. Når åen går over sine breder, er det de lavtliggende enge og ikke broen, der oversvømmes.

Ved lavvande ses vadestedet/pramstedet over Varde Å øst for Tarpbagebroen tydeligt.

Janderup

Kulturmiljø nr. 4

Janderup er anlagt i Varde Ådal, hvor åløbet breder sig ud, så vandstanden bliver lav. Kirken ligger frit på engen ved nordsiden af Varde Å, og ladepladsen ligger vest herfor som en naturligt dannet havn.

Janderup kirke er en anselig, romansk bygning, der består af kor og skib. I senmiddelalderen blev der tilføjet et sakristi ved korets nordside og et tårn ved vestgavlen. Kirken, der er opført af granitkvadre, tufsten og tegl, står hvidkalket inde og ude med ukalkede granitkvadre nederst i skibets langmure samt på korets sydside og med blytækkede tage. Indvendigt er kirken rig på kalkmalerier.

Den omliggende kirkegård er kranset af et kraftigt kirkegårdsdige, der ind imellem også fungerer som stormflodsdige. Tidevandet i Vadehavet påvirker Varde Å op til Janderup, og en stormflod kan sammen med bagvandet i ugunstige tilfælde sætte engene under vand helt op til diget. Ved stormfloden i 1909 gik vandet over diget og oversvømmede kirkegården. Halvdelen af gravene sank, og kirkegårdsdiget blev fornyet.

Janderup nævnes første gang i 1554 sammen med Sønderside, Vester-side, Skallingkrog og Hjerting som Varde ladepladser. Varer, der blev fragtet

Stormflodssøjlen på Janderup Ladeplads.

Janderup kirke samt færgegård/kro og ladeplads lige vest for kirken, set over åen fra Alslevsiden.

Janderup Kirke ligger som nabo til Varde Å.

på større havgående skibe, blev omladet til pramme og mindre både ude i Ho Bugt, og de fleste lossede varerne ved Janderup ladeplads. Når vinden var god, kunne man sejle fra Ho Bugt til Janderup eller den anden vej ”med én tid”, altså inden tidevandet vendte.

Et kort stykke tid fra 1680 til 1692 var det muligt at fortolde varer i Janderup, men toldstedet blev lukket, da Varde toldsted flyttede til Hjerting. Gentagne sager og indskærpelser af forbud mod udskibning vidner dog om, at ikke alt blev fortoldet. Allerede i 1672 kunne byggematerialer som trælast, kalk, ved og sten losses frit alle steder, og da Janderup Mejeri skulle opføres i 1883, blev byggematerialerne sejlet til ladepladsen og lossat.

Varde Å danner grænse mod Alslev sogn, og ved lavvande var der vade- og kørested over åen ved ladepladsen. Allerede i 1795 havde der været planer om færgefart, og i 1819 fik kromanden bevilling til færgeri. Tilladelsen blev fornyet i 1847, men den blev tilsyneladende aldrig udnyttet. Man kender kun til persontransport, og i slutningen af 1800-tallet gav amtet 50 kr. årligt i tilskud, indtil færgeriet blev nedlagt efter en amtsrådsbeslutning i 1910. Kromanden ejede huset, der lå mellem kirken og ladepladsen. Det omtales både som kro og som færgesgård, men kaldes nu Skipperhuset. Det er opført som egnstypisk byggeri og fremstår i dag hvidkalket med stråtag og rødmalet træværk.

Bevoksningen, som her omkring kroen/færgesgården, ændrer med tiden stedets karakter.

Det eksisterende naboskab mellem kirke, kro eller færgesgård og ladeplads giver et godt indtryk af de centrale elementer i landsbyen Janderup, indtil byens centrum ved jernbanens anlæggelse i 1903 blev flyttet mod nord, op omkring stationen.

Ladepladsen er relativt nyindrettet som rekreativt område med teltplads

og træbroanlæg til fortøjring af både. På pladsen står en stormflodssøjle.

Litteratur

Danmarks Kirker: Ribe Amt. Kirkerne i Janderup, Billum, Lunde og Ovtrup.

Janderup-Billum sogne, bd. 1 v/ H.K. Kristensen. Tarm 1979.

Kulturhistorisk beskrivelse af Varde Ådal og Ho Bugt Enge. Museet for Varde By og Omegn 1996.

Fisker ved vadestedet på Alslev-siden.

Over kirkegårdsdiget mod åen og bådebroen på Janderupsiden.

Hesselmed

Kulturmiljø nr. 5

Hesselmed giver med voldanlægget og flere bevarede bygninger et godt indtryk af den beskedne, vestjyske herregård. Hovedbygningen, der blev opført i 1745 efter en brand og bygningsfredet i 1945, står med de oprindelige døre mod gårdspladsen.

Vestfløjen stammer fra 1700-tallets sidste halvdel, og den østre fløj udgøres i dag af en kalksandstensbygning fra 1968. Gården er omgivet af et fire-sidedt, tørt voldanlæg, som er fredet efter Naturfredningsloven fra 1937. Det fremstår stadig nogenlunde intakt, men indgår nu i gårdens haveanlæg. Engarealerne går ned til Lillebæk og Hesselmed bæk, der løber sammen og munder ud i Ho Bugt. Med udsynet over engene mod syd kan man stadig fornemme stedets karakter og de gode naturskabte betingelser, der har ligget til grund for, at hovedgården blev opført netop her med den traditionelle placering på overgangen mellem eng og ager.

Hesselmed er formentlig oprettet som hovedgård i 1525, hvor den omtales som tilhørende adelsmanden

Jens Juel, og voldstedet skulle være anlagt i 1533. I 1809, da ejeren Dorte Margrete Rosenberg døde, blev bøndergodset solgt fra. Hovedgården blev drevet alene frem til 1921, hvor den blev splittet. Ribe Amts Udstykningsforening købte ca. 230 tdr. land ager og eng, 170 tdr. land hede og klit samt udbygningerne. Hede- og klitarealerne blev solgt til staten, mens resten udstykkedes i ni husmandsbrug, hvis bygninger i et vist omfang blev opført af nedbrydningsmaterialer fra Hesselmeds

Hesselmeds hovedbygning fra 1745. Et eksempel på den vestjyske herregård.

avlsbygninger. Ejeren Jens Windfeld beholdt selv hovedbygningen samt haven og plantagen.

I 1955 købte diakon Karl Larsen Hesselmed og indrettede gården til et hvilehjem, som blev overtaget af Blåvandshuk kommune i 1978. Fra 1987 til 2002 var Hesselmed et privatejet og

Hovedbygningen set fra havesiden.

-drevet behandlingshjem. I 2003 blev hovedgården overtaget af en selvejede institution med henblik på at bevare stedet og eventuelt indrette det til museum. Siden er gården solgt i 2006 til privat beboelse.

Til hovedgården har hørt en mølle, Hesselmed Mølle, der fik vand fra Lillebæk og egentlig var to forskellige møller. Den ældste eksisterede allerede i 1532 og frem til 1788, hvor den blev erstattet af en vindmølle. Dens bagdam kan stadig ses som en lavning i terrænet vest for gården. En ny vandmølle blev anlagt omkring 1850, hvor

vejen mellem Oksbøl og Hesselmed skærer bækken og med vejen som dæmning. Den blev nedlagt kort efter 1900.

På Hesselmed Mark nord for gården findes en boplads fra overgangen mellem førromersk jernalder og ældre romersk jernalder.

Litteratur

Danske Slotte og Herregårde, ny samling, bd. III, 1946.

Oluf Nielsen: Vester Horne Herred. Fire afsnit fra Danske Samlinger, første og andet bind, 1865-67. Genudgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt 1984.

Engarealet vest for voldgraven.

Hesselmeds firsidede voldanlæg er, skønt bevoksningen, stadig intakt. Voldgraven set mod øst.

Lillebæk, der udgør afgrænsningen mod vest, er i dag vanskelig at se fra vejen, som tidligere dannede mølledæmning over åen.

Visselbjerg

Kulturmiljø nr. 6

Visselbjerg er et eksempel på en beskeden, vestjysk herregård, hvor bygningerne er revet ned, og voldanlægget er bevaret. Gårdens jorder ligger på sydsiden af Varde Å i et udpræget landbrugsområde med de udstykkede gårde i landsbyen Vibæk liggende mod nordøst i en række langs vandløbet Ålegrøften, en forgrening af Varde Å. Områdets øvrige gårde ligger spredt. Der er frit udsyn over ådalen, som

på nordsiden har udstrakte engarealer, og mod syd er præget af dyrkede marker, der går næsten til åbrinken. Tidevandet i Vadehavet påvirker Varde Å op til Visselbjerg, og de tilbagevendende stormfloder kan sammen med bagvandet i ugunstige tilfælde sætte de lavere liggende arealer under vand.

Visselbjerg hovedgård blev nævnt første gang i 1484. Den blev drevet af kongens lensmænd frem til 1567, hvor

Den tilgroede voldgrav set mod vest.

den sidste, Jørgen Munk til Krogsgård købte gården. Det firefløjede herregårdsanlæg led meget under svenskekrigene, og gården blev aldrig helt genopbygget eller vedvarende beboet, før Sebastian Wøldike byggede en ny hovedbygning med materialer fra den gamle gård. Sebastian Wøldike var barnløs, og i 1770 udstykkede han Visselbjerg gods og nogle af gårdens enge. Året efter fik han skattefrihed i fem år, hvis han, inden der var gået to år udstykkede selve hovedgården og kun beholdt 7-8 tdr. hrtk. til Visselbjerg.

Udstykningen omfattede seks bøndergårde og to bol. Bøndergårdene, hvis engarealer orienterede sig mod Ålegrøften, navngav herremanden efter sin hustru, Vibeke, men siden har stednavnet ændret sig til Vibæk. Et bolsted blev anlagt ved Bavnhøj, mens et hus kom til at ligge på Knudsmark Hede. I forbindelse med udskiftningen beholdt han sig en årlig afgift

Udsynet fra Visselbjerg over marker og enge, her mod Alslev Kirke.

af det udstykkede til hovedgården, og afgiften blev først afløst i 1859. Herremanden lod selv gårdene opføre med vinkelstillet stuehus, der havde stald og lade mod vest. Gårdene, som alle var ens, blev bygget tæt op til hinanden. Siden er to af dem udflyttet til henholdsvis den østre og vestre mark. Nu er de alle totalt ombygget eller udskiftet med mere moderne bygninger.

Den sidste rest af hovedgården blev fjernet i 1975, men voldanlægget er bevaret med grave på de tre sider mod vest, syd og øst. Den fjerde side, som ligger hen i græs, blev opfyldt omkring 1760 i forbindelse med haveanlæg. Voldanlægget, der blev fredet efter Naturfredningsloven fra 1937, er

De fleste af gårdene i Vibæk ligger stadig på deres plads i den oprindelige række, men indtrykket sløres af de nutidige haveanlæg.

Visselbjerg, som gården ser ud i dag. Bygningerne i sig selv er ikke væsentlige for kulturmiljøet.

tørt og bevokset med træer og krat. Det udgør afgrænsningen af haven til den nuværende gård, et moderne landbrug, der er bygget på ladegårdens plads.

Litteratur

- Oluf Nielsen: Vester Horne Herred. Fire afsnit fra Danske Samlinger, første og andet bind, 1865-67. Genudgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt 1984.
- H.P.H. Novrup: Alslev Sogn. Fra Ribe Amt 1920, p. 193 ff.
- H.P.H. Novrup: En landsby fra den nyere tid. Fra Ribe Amt 1932, p. 180 ff.
- H.K. Kristensen: Til Visselbjergs bygningshistorie. Fra Ribe Amt 1976, p. 256 ff.

Vardes middelalderlige byplan

Kulturmiljø nr. 7

Systemet af veje, der i århundreder har strålet ind mod Varde, er sammen med den centrale bydels middelalderlige gadenet intakt, selv om byens bygninger stort set alle brændte i enten 1797 eller 1821. Ligheden ses tydeligt ved at sammenligne gadeforløbet på det ældste kort over byen i Resens Atlas fra ca. 1660 med gaderne på et moderne kort.

I 1234 blev Varde benævnt som en flække, og stedet gav navn til det store Varde Syssel. Byen havde bymæssig karakter med to sognekirker fra Valdemarstiden, men helt op til 1900-tallet bevarede den også sin landlige karakter med husdyrhold i gårdene. Der var rige enge langs åen, og rundt om køb-

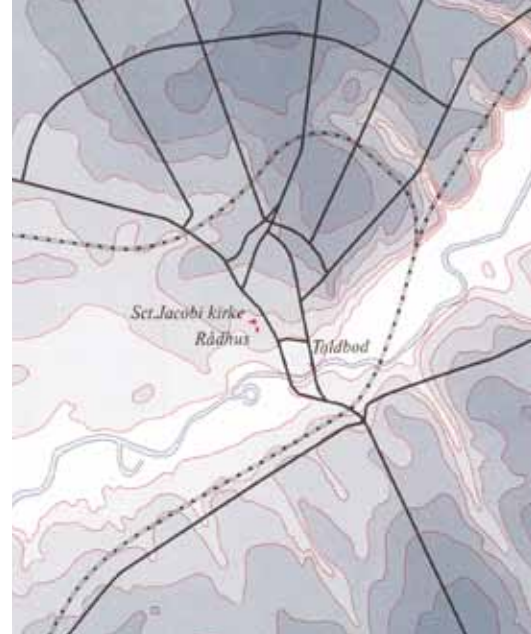
Accisebod ved Østerport, hvor der før i tiden blev betalt afgift af varer, der blev bragt ind i købstaden.

staden med dens haver lå den store bymark, som grænsede op til det åbne hedeland.

Ind til midten af 1800-tallet førte vejene frem til byens porte, og gaderne inden for de afgrænsende volde har tilpasset sig byens struktur siden middelalderen. Acciseboden, der lå ved Østerport, er stadig bevaret, dog i ombygget skikkelse. Accisen var en afgift, der fra senmiddelalderen til 1852 var pålagt visse varer, og afgiften blev opkrævet ved acciseboderne, der lå ved alle købstæders porte.

De mange veje nordfra – fra Nymindegab (Ringkøbing), Holstebro, Viborg og Vejle – fører mod Varde for dér at passere Varde Å, og de fortsætter som én vej sydpå mod Ribe – dog med en afstikker mod sydvest til Hjerting.

Selv om vadestedet i Varde næsten altid kunne benyttes, blev der tidligt anlagt en bro, så overfarten kunne foregå tørskoet. Varde Bro, nævnes første gang 1463 i forbindelse med en bebyggelse, men må være ældre. Den kaldes til tider Varde Sønderbro og andre gange Varde Langbro. Broen var forpagtet ud, men i 1737 nævnes det, at Varde Langbro kostede mere i reparationer, end der kom ind ved forpagtningen. Byen anmodede i 1819 om, at broen overtagedes af landets almin-

Vejnettet gennem Varde. Fra nord samler vejene sig mod Varde Bro, hvorfra hovedvejen går sydpå mod Ribe. Tegningen stammer fra Kommuneatlas Varde, 1992.

delige vejvæsen, hvilket må være sket, for i 1823 opførtes en helt ny træbro, efter at en stormflod 1. dec. 1821 havde taget den gamle bro. Fra 1849 bestemmer en kongelig resolution, at der ikke længere skulle betales bropenge for passagen over Varde Å.

Træbroen var gammel, da den i 1908 blev erstattet af den betonbro, der stadig er hovedfærdselsåren fra nord til syd gennem Varde By. Med den voksende trafik i 1900-tallet blev presset på broen for stort, og Nybro eller Torvegadebroen blev taget i brug i 1934. Rejsende fra oplandet måtte dog stadig ind gennem Varde for at komme over åen. Først i 1994 kom den tredje

bro og omfartsvejen, der leder en væsentlig del af trafikken uden om byen. Herfra er der en fortrinlig udsigt over Varde Ådal – både østpå mod byen og vestpå ud over engdragene.

For at hjælpe byens købmænd blev havnen flyttet fra Pramstedet østpå til Varde Bro i 1841 på byfoged Vedel-Heinens initiativ. Fra 1843 var der tillige toldsted, og toldboden nordvest for broen stod færdig i 1862. Toldvæsnet fungerede i Varde til 1969.

Litteratur

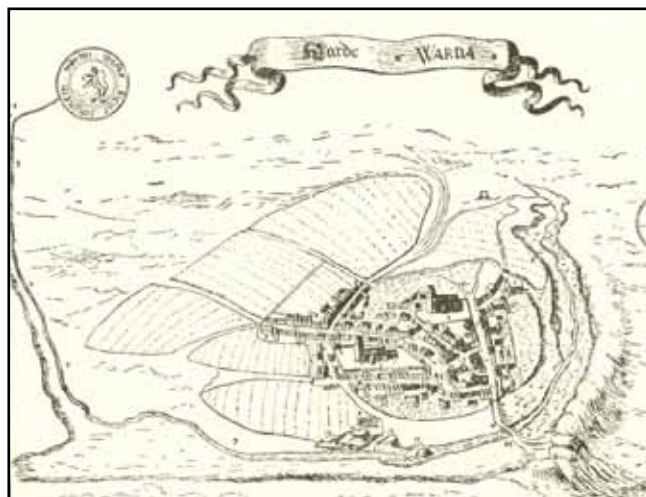
Carl Lindberg Nielsen: Varde Bys Historie. 1942.

Ole Nørskov Nielsen m.fl.: Varde – en gammel vestjysk købstad. 1992.

Kommuneatlas Varde. 1992.

Varde Bro er i sin nuværende skikkelse, en betonkonstruktion fra 1908.

Varde efter Peder Resens Atlas Danicus, ca. 1661.

Toldboden, hvor toldforvaltningen i Varde havde til huse fra 1863, indtil toldstedet blev nedlagt i 1969.

Arnbjerg

Kulturmiljø nr. 8

Arnbjerg-området er kendt fra Tredive-årskrigen, da Wallensteins soldater anlagde en skanse øst for Varde på den 13 m høje bakke, hvorfra de med deres skyts kunne beherske byen. Skansen kan ses på kortet over Varde i Resens Atlas fra ca. 1660.

Arnbjerg Parken ligger nu som en grøn oase midt i byen med høje bøgetræer, store plæner, vekslende haveanlæg og en offentlig legeplads. Den relativt gamle park, der blev anlagt i midten af 1800-tallet, har siden været brugt af byens befolkning til rekreative formål.

Arnbjerg Parken er hjemsted for en række anlæg, der er af almen interesse og tilgængelige for alle:

Arnbjerg Kilde, som man ikke ved meget om, har formentlig fået sin nuværende udformning i første halvdel af 1900-tallet. Ved kilden kundgøres at: Enhver har Lov af Kilden at tage, saa megen Vand han monne behage, men det vil gaa den meget ilde, som vil beskadige vor Arnbjerg Kilde.

Arnbjerg Pavillonen, der er tegnet af arkitekt E. Fleischer fra Århus, blev opført i 1899 med Varde kommune som bygherre, fordi byrådet gerne ville undgå, at byens borgere tog til Esbjerg for at more sig. I tidens løb har kommunen foretaget flere om- og tilbygninger, blandt andet en stor mødesal i 1914. Efter opførelsen af en værelseslænge mod øst i 1989 blev stedet til

Parken er inddelt i forskellige haveanlæg, så et besøg bliver afvekslende.

Hotel Arnbjerg, og i 2005 blev hotellet solgt til et privat foretagende.

Museet for Varde By og Omegn, som blev grundlagt i 1912, flyttede til parkområdet i 1914. Museet er et kulturhistorisk museum, der af grundlæggeren var tænkt som et "mininationalmuseum". Hovedbygningen, som er opført af tre omgange i 1914, 1918 og 1968, var oprindeligt tegnet af slotsarkitekt Thorvald Jørgensen, der også stod for den mere beskedne kustode-

Friluftsscenen hvor Sommerspillet og Open Air er årlige tilbagevendende begivenheder.

Miniby, der vedvarende får tilført nye huse, ligger som en enklave i parken.

Arnbjergpavillonen var et yndet udflugtsmål for byens borgere fra opførelsen i 1899.

Varde Miniby blev grundlagt i 1966, da Varde Håndværkerforening opførte en model af Sct. Nicolai Kirke i anledning af sit 100-års jubilæum. De øvrige mere end 200 bygningsmodeller i Minibyen er bygget af Minimurerne – en pensionistforening, der står for nybyggerier og vedligeholdelsen af de mange bygninger.

Vardehallen, byens gamle sports-hal blev i 2006 revet ned og erstattet af et fleretages boligkompleks med luksuriøse ejerlejligheder.

Litteratur

Carl Lindberg Nielsen: Varde Bys Historie. 1942.
Ole Nørskov Nielsen m.fl.: Varde – en gammel vestjysk købstad. 1992.
Ole Faber (red.): Varde Museum 1912-1987. 1987.
Kommuneatlas Varde. 1992.

bolig ved siden af museet fra 1925. Siden 1982 har museet også omfattet den tidligere biblioteksbygning i funktionalistisk stil bygget i 1941.

Mindelunden med Anker Hoffmanns monument for frihedskampen er anlagt efter Anden Verdenskrig. Her står også mindesten for de syv varden-siske modstandsfolk, der mistede livet under krigen.

Friluftsscenen fra 1947 bruges i sommersæsonen til forskellige formål. De største og mest kendte arrangementer er det årlige sommerspil, som teatergruppen 7-Kanten opfører og Open Air rock-koncerten, der også er en tilbagevendende begivenhed hvert år.

Mindelunden med Anker Hoffmanns monument for frihedskampen.